

نقدی بر انتخاب موضوع و عنوان مقاله

در مجلات علمی - پژوهشی زبان و ادبیات عربی

چکیده

یکی از معیارهای ارزشیابی و داوری مقالات علمی پژوهی، اهمّیت و ضرورت موضوع تحقیق، تنظیم عنوان مناسب برای آن می باشد. صاحب نظران در زمینه بهبود روشهای تحقیق به یافته ها و تجربه های ارزشمندی دست یافته اند که منجر به تعیین معیارهایی برای انتخاب موضوع و تنظیم عنوان مناسب برای آن شده است. این معیارها شامل محدود و محصور بودن موضوع، جدید و مفید بودن آن، و همچنین مختصر و واضح و جذاب بودن عنوان آن می باشد که پابندی و رعایت آن نیاز به مهارت و تجربه و دقت فراوان دارد. بررسی معیارهای فوق در بیش از هشتاد مقاله علمی پژوهشی چاپ شده در مجلات معتبر زبان و ادبیات عربی نشان می دهد که صرف نظر از تعداد معدودی، بسیاری از مقالات منتشر شده دارای نواقصی از قبیل وسیع و تکراری بودن موضوع تحقیق، و همچنین طولانی و مبهم بودن عنوان آن می باشند، که خود ناشی از عدم اهتمام یا حتی عدم آگاهی کامل از اصول و مبانی روش تحقیق می باشد.

کلیدواژه‌ها: مقالات پژوهشی، انتخاب موضوع، تنظیم عنوان، معیارهای علمی، ادبیات

عربی.

مقدمه

انتخاب موضوع تحقیق و تنظیم عنوان، اولین و مهمترین گام در هر پژوهش، یکی از نشانه‌های تسلط و مهارت نویسنده نسبت به موضوع است. لذا می‌توان از آن به عنوان اولین معیار ارزشیابی تحقیقات دانشگاهی یاد کرد.

بر همین اساس در این مختصر به بررسی معیارهای انتخاب موضوع تحقیق و چگونگی تنظیم عنوان مناسب برای آن، در مقالات رشته زبان و ادبیات عربی که در مجلات علمی - پژوهشی کشور چاپ شده‌اند، پرداخته ایم و میزان تطابق موضوعات انتخابی و عنوانهای این مقالات را با جدیدترین معیارهای علمی در این زمینه مورد ارزیابی قرار می‌دهیم.

باید دانست در گذشته نیز مقالات ارزشمندی در زمینه بررسی مقالات علمی - پژوهشی رشته عربی تألیف شده است. مانند مقاله: تحلیلی گزارش گونه از مقالات چاپ شده مجله انجمن زبان عربی، تألیف آقایان دکتر میرزایی و دکتر پروینی و دکتر سلیمی، و مقاله: نقد و تحلیل مقالات علمی - پژوهشی گروه زبان و ادبیات عربی ایران (از سال 82-86)، تألیف آقای دکتر طاهری نیا و خانم بخشی. با این حال مقالات مذکور بیشتر به تحلیل کمی و شکلی و گزارش آماری مقالات از زوایای مختلف پرداختند. در حالی که این مقاله تنها به نقد و بررسی کیفی مقالات در زمینه انتخاب موضوع مقاله و تنظیم عنوان تحقیق می‌پردازد.

برای رسیدن به این مقصود ابتدا معیارهای انتخاب موضوع و تنظیم عنوان تحقیق را با استفاده از منابع و مراجع روش تحقیق استخراج می‌نماییم و سپس بر اساس معیارهای مذکور، تمام مقالات سه الی پنج شماره آخر مهمترین مجلات معتبر را که تا پایان زمستان 86 چاپ شده‌اند بررسی می‌کنیم. به این امید که نتایج به دست آمده بتواند راهکار مفیدی برای رفع نواقص، ارائه نماید.

لازم به ذکر است که هدف بیان ضعفها و نواقص موجود در مقالات، چیزی جز اجتناب از تکرار این نواقص و در نتیجه ارتقای سطح علمی مقالات نبوده و نخواهد بود. از این رو برای حفظ شأن و منزلت والای اساتید و نویسندگان ارجمند، که این حقیر سالها شاگرد بعضی از آنها بوده‌ام، و همچنین برای حفظ جایگاه مجلات علمی - پژوهشی و سردبیران و اعضای محترم

هیئت تحریریه که پیشرفتهای کنونی در رشته زبان و ادبیات عربی حاصل زحمات طاقت فرسای آنان است، بهتر دیدیم که در ذکر شواهد و نمونه مقالات از ارجاع و درج نام نویسنده و مجله خودداری نماییم، و فقط در پایان، مجلات بررسی شده را در کتابنامه بیاوریم.

معیارهای انتخاب موضوع و تنظیم عنوان تحقیق

باید دانست که پژوهشگران و صاحب نظران روش تحقیق، به تجربه های ارزشمندی در زمینه بهبود روشهای تحقیق در علوم انسانی دست یافته اند که اگر نگوییم بعضی از پژوهشگران کشور از آنها بی خبرند، حداقل نسبت به آن بی توجه می باشند. بدین دلیل عملاً از آن تجارب ارزنده و یافته های روش تحقیق در پژوهشهای خود کمتر استفاده می نمایند. این دانشمندان با توجه به نوع و حجم تحقیق، چند ویژگی و معیار مهم را برای انتخاب موضوع تحقیق و تنظیم عنوان آن بیان نمودند. این معیارها که پس از جستجو و کنکاش در برخی از مشهورترین منابع و مراجع روش تحقیق به دست آمده است، عبارتند از:

1- موضوع مقاله باید محدود و محصور باشد.

2- موضوع مقاله باید جدید و مفید باشد.

3- عنوان مقاله باید حتمی المقدر مختصر باشد.

4- عنوان مقاله باید واضح و جذاب باشد.⁽¹⁾

و ما بر اساس همین معیارها و ویژگیها بیش از هشتاد مقاله را از جنبه انتخاب موضوع

1- شوقی ضیف، البحث الأدبی، ص 18-24؛ أحمد شلبی، کیف تکتب بحثاً أو رسالاً، ص 8-9؛ أهیف سنو، سخنرانی علمی پیرامون: معیارهای انتخاب موضوع تحقیق، بیروت، دانشگاه القادسیس یوسف، بتاريخ 2001/11/21؛ عبد الوهاب إبراهیم أبوسلیمان، روش تحقیق علمی به زبان عربی، ص 19، 37، 41؛ غلامرضا خاکی، روش تحقیق با رویکردی به پایان نامه نویسی، ص 10-22؛ بتول مشکین فام، البحث الأدبی: مناهجه ومصادره، ص 20-21؛ علی صابری، المنهج الصحیح فی کتابة البحث الأدبی، ص 21-22؛ جواد اژه ای وهمکاران، چگونه بنویسیم: روش نگارش مقالات علمی - پژوهشی، ص 10 و 46؛ عزت الله نادری و مریم سیف نراقی، روشهای تحقیق در علوم انسانی، ص 40، 51، 202؛ فرامرز میرزایی وهمکاران، تحلیلی گزارش گونه از مقالات چاپ شده مجله انجمن زبان عربی، ص 170؛ عباس خورشیدی وهمکاران، روشهای پژوهش در علوم رفتاری، ص 98-101؛ علی دلاور، روشهای تحقیق در روان شناسی و علوم تربیتی، ص 63.

George Shelton, Hubbell, *Writing Term Papers and Research*, p. VIII. Iman-Turkel and Peterson Judi, *Research Shortcuts*, p. 11.

تحقیق و اهمیّت و ضرورت آن و همچنین چگونگی تنظیم عنوان آن بررسی نمودیم که نتایج حاصله به ترتیب زیر به اختصار تقدیم خوانندگان ارجمند می شود. بدین امید که با نتایج و پیشنهادات به دست آمده بتوانیم گامی هرچند کوچک در بهبود و ارتقاء کیفیّت مقالات علمی پژوهشی زبان و ادبیات عربی کشور برداشته شود.

الف) موضوعات وسیع و گسترده

همان طور که ملاحظه شد اولین و مهمّ ترین شرط برای انتخاب یک موضوع برای مقاله، محدود و محصور بودن آن می باشد. وشکی نیست که محدود و محصور بودن یا به عبارتی جزئی بودن موضوع مورد بررسی با توجه به نوع تحقیق، مورد بررسی قرار می گیرد. به عنوان مثال مفهوم موضوع محدود در پایان نامه دکتری با مفهوم آن در پایان نامه کارشناسی ارشد و یا در یک مقاله منتشر شده در مجلات علمی متفاوت است، و چون که توصیّه صاحب نظران به محدود بودن موضوع تحقیق در تمام پژوهشها جاری و ساری است، لذا پایبندی به این معیار در مقالات علمی - پژوهشی که موضوع تحقیق ماست، شایسته تر و ضروری تر به نظر می رسد.

با این اوصاف به نظر می رسد که اولین و مهمّ ترین نقیصه ای که غالب مقالات دچار آن هستند، گستردگی و وسعت موضوع تحقیق است، که خود باعث بررسی سطحی و گذرا شده و عدم تعمق و ژرف نگری را به دنبال خواهد داشت، شاید نگاهی گذرا به عناوین و موضوعات زیر این ادعا را ثابت کند:

- 1- بازتاب قرآن کریم در ضرب المثلهای فارسی
- 2- الفکر الفارسی و الثقافه الإسلامیه علی ضوء حرکه التّرجمه
- 3- مقارنه بین المسرحیتین : مجنون لیلی و رومیو و جولیت
- 4- تطوّر علم الأصوات فی ضوء الدّراسات القرآنیّه
- 5- شعر عبد الوهّاب البیاتی وناظم حکمت در آینه ادبیات تطبیقی
- 6- توفیق الحکیم ؛ زندگی و آثار

- 7- النَّمط الجنوبي في الّهجه العراقيه : تاريخ وتطور
- 8- سبک شناسی هجویات متنبی
- 9- بررسی عوامل وزمینه های رشد وتطور ادب عربی در عصر طلایی
- 10- قصه مجنون و لیلی فی الأدبین العربی والفارسی
- 11- بررسی مدایح شیعی در دوره عبّاسی
- 12- ترجمه وسیر آن در ایران بعد از اسلام وبررسی نمونه هایی از ترجمه از عربی به فارسی وبالعکس
- 13- فدوی طوقان وشعر او
- 14- بررسی مقامات ابوالقاسم حریری
- 15- نقد ادبی در عصر عبّاسی
- 16- شعر سیاسی در عصر اموی
- 17- جایگاه زن در شعر جاهلی عرب
- 18- تأثیر القرآن الکریم فی شعر العصر العبّاسی
- 19- نقد وبررسی اندیشه خردگرایی وآزاد اندیشی در شعر متنبی، شاعر عرب وناصر خسرو قبادیانی
- 20- تطور المعاجم العربیّه منذ البدايه إلى القرن التاسع
- 21- منصور النمری، الشاعر الشّيعی
- 22- تقدّم علم الصّرف وأطوار تطوره
- 23- اختلاف ترجمه های قرآن براساس دستور زبان عربی وساختار آن
- 24- قیام امام حسین (ع) وشعر نو ادبیّات عربی
- 25- المدح فی الشّعر المتنبی ومیزاته
- 26- نگاهی به تاریخ نقد عربی قدیم ودگرگونیهای آن
- از آنچه گذشت نتیجه می گیریم عناوین فوق آن قدر وسیع وگسترده هستند که هرگز در خلال یک مقاله مختصر علمی - پژوهشی قابل بررسی دقیق وعمیق نخواهند بود. نتیجه

انتخاب چنین موضوعاتی بررسی سطحی و گذرا بوده که کمتر به نوآوری و تولید علم منجر می شود.^(۱) نگاهی گذرا به مباحث فرعی و عنوانهای داخلی مقالات چاپ شده مذکور نشان می دهد که نه تنها موضوع تحقیق هر یک از مقالات مذکور شایسته بحث مفصل در یک کتاب مستقل می باشد، بلکه حتی هر یک از عنوانهای فرعی مقالات نیز در حد یک مقاله نیست بلکه باید در یک کتاب مورد بررسی مفصل و دقیق قرار گیرد. به عنوان نمونه عناوین فرعی یکی از مقالات مذکور را در زیر می آوریم:

- أسطورة تمّوز عند رواد الشعر الحديث في سوریه والعراق

- الأسطورة ومعناها اللغوی

- الأسطورة ومعناها المصطلح

- أسطورة تمّوز في التاريخ

- الشّاعر المعاصر والموروث الأسطوري

- تمّوز وأدونیس في الشعر العربي المعاصر

- تمّوز في أشعار السّیاب

- تمّوز في أشعار البياتي

- تمّوز في أشعار خليل حاوی

- تمّوز في أشعار يوسف الخال

- تمّوز في أشعار أدونیس

با کمی دقت در مباحث فرعی و عناوین داخلی مقاله فوق، که در یکی از معتبرترین مجلات علمی - پژوهشی کشور به چاپ رسیده است در می یابیم که هر یک از این محورها و عناوین فرعی می توانند به تنهایی موضوع یک کتاب یا حداقل یک مقاله مستقل باشند. پیامد طبیعی چنین گستردگی همان طور که قبلاً اشاره شد، سطحی نگری و عدم تعمق و فقدان تحلیل و نقد

1- شوقی ضیف، البحث الأدبی، ص 20، 24؛ پرفسور أهیف سنو، سخنرانی پیرامون: معیارهای انتخاب موضوع تحقیق، بیروت، دانشگاه

القذّیس یوسف، بتاريخ 2001/11/21 بتول مشکین فام، البحث الأدبی: مناهجه ومصادر، ص 20؛ علی صابری، المنهج الصحیح فی کتابة

البحث الأدبی، ص 23؛ عباس خورشیدی وهمکاران، روشهای پژوهش در علوم رفتاری، ص 87.

دقیق و موشکافانه می باشد. در چنین شرایطی انتظار هرگونه نوآوری و تولید علم از مقالات پژوهشی کشور انتظاری بیهوده خواهد بود؛ اما اگر هر یک از عناوین فرعی به ویژه عناوین مذکور در مبحث پایانی مقاله به تنهایی عنوان مقاله می شد، امکان دقت و ژرف نگری و تعمق و در نتیجه نوآوری و ابداع وجود داشت. به عنوان مثال بررسی أسطوره تمّوز در نزد هر یک از شعرای معاصر مذکور در عناوین فرعی، به صورت یک مقاله مستقل، امکان تعمق و تیز بینی و در نتیجه ابداع و نوآوری را فوق العاده افزایش می داد.

در اینجا برای اینکه پژوهشگران گرانقدر و استادان برجسته گمان نکنند که در مجلات علمی کشور تعداد معدودی از مقالات چاپ شده دارای چنین نقص آشکاری هستند، و این حقیر از روی بدبینی فقط به عناوین فرعی یک مقاله، استناد نموده ام، به ناچار و برای اثبات این حقیقت که بسیاری از این هشتاد و سه مقاله بررسی شده در این تحقیق، دچار این نقص هستند، عناوین فرعی و محورهای جزئی چند مقاله دیگر را نیز در زیر می آوریم، و قضاوت نهایی را به پژوهشگران منتقد و خوانندگان عزیز واگذار می کنیم:

1- بررسی عوامل وزمینه های رشد و تطوّر ادب عربی در عصر طلایی

- نگاهی به عصر اُموی

- عصر عبّاسی

- علل توجه ایرانیان به ادب عربی

- ادیان^(۱) سرآمد ایرانی تأثیر گذار در ادب عربی

- عبدالله بن مقفّع

- سهل بن هارون

- سیبویه

- بشّار بن بُرد

- أبو نواس

1- در متن مقاله به اشتباه ادیان آمده که بدون شک ادیبان درست باشد.

- مظاهر تأثیر ایرانیان در ادب عربی
- نمونه هایی از تأثیر ادیبان ایرانی در ادب عربی
- 1- توجیه منطقی در نصایح و گفتارها و ذکر علل و عوامل مواردی که از آن نام برده می شود
- 2- سادگی، وضوح و درخشندگی واژه ها و دور بودن مطلب از تکلفات و تصنیفات
- 3- پی گیری مفاهیم و ایجاد توسعه در اصطلاحات و ألفاظ و توضیح و تفصیل گفتارها
- 4- روش پرسش و پاسخ با نثری مرسل و سبکی ساده در نثر عربی
- 5- سنجیدن زشتیها و زیباییهای دو چیز و برتر دانستن یکی بر دیگری
- 6- تنظیم نحو عربی و تدوین آن به دست کسانی چون سیبویه و خلیل و دیگران
- 7- در شعر عربی موضوعاتی چون طردیات، خمریات و ادبیات تعلیمی و غزل و دیگر ابواب شعری
- 8- تهذیب و آرایش افسانه ها و قصه های عرب با استفاده از قصه های ایرانی

2- قصه مجنون و لیلی فی الأدبین العربی و الفارسی

- مجنون لیلی بین الحقیقه و الخرافه
- مجنون لیلی فی الأدب العربی
- ما هو سبب نجاح الشعراء الفرس فی إنشاد المطولات
- مجنون لیلی فی أدب الفارسی
- أوجه التشابه فی قصه مجنون لیلی فی الأدبین العربی و الفارسی
- أوجه الخلاف فی قصه مجنون لیلی بین الأدبین العربی و الفارسی

3- جایگاه زن در شعر جاهلی عرب

- وصف معنوی و اخلاقی زن
- دیدگاه مثبت
- صفات ویژه و خارق العاده
- رعایت حریم همسایه

- معشوقه ها یا عرائس شعری
- شغل و موقعیت زن
- زن و شعر
- زن و مجلس شراب
- زن و جنگ
- ازدواج
- طلاق
- زن و مرثیه
- دیدگاه منفی
- وصف ظاهری و جسمانی

4- تأثیر القرآن الکریم فی شعر العصر العباسی

ألف- خدمات القرآن الکریم للشعر الإسلامی

- 1- توحید اللّغة
- 2- توفير الثروة اللغویة
- 3- المعانی الجديدة
- 4- بعث الترابط بین أجزاء الكلام
- 5- تنمية المواهب الأدبیة والقدرات العقلیة
- 6- الأسلوب البلاغی والتعبیری
- 7- القصص القرآنیة

ب- اقتباس من القرآن الکریم لدى الشعراء فی صدر الإسلام

ج- المعانی الإسلامیة القرآنیة فی شعر شعراء العصر الإسلامی

ما در این مختصر به خاطر دوری از زیاده گویی از ذکر شواهد و نمونه های دیگر خودداری نموده و خوانندگان محترم را به مقالات مذکور در ابتدای این مبحث ارجاع می دهیم.^(۱)

با مشاهده شواهد مذکور به نظر می رسد که نویسندگان ارجمنند و همکاران گرامی و همچنین داوران و متولیان مجلات علمی - پژوهشی کشور به ویژه سردبیران و اعضای محترم هیئت تحریریه مجلات علمی - پژوهشی سراسر کشور باید به این امر مهم را مورد توجه قرار دهند، تا انشاءالله شاهد رشد و شکوفایی بیش از پیش پژوهشهای علمی و در نتیجه نوآوری و تولید علم در علوم انسانی به ویژه در رشته زبان و ادبیات عربی باشیم.

ب) جدید و مفید بودن موضوع مقالات

باید گفت که جدید و مفید بودن هر مطلب نزد هر خواننده ای بنا بر وسعت و محدوده معلومات و اطلاعات وی متفاوت می باشد. به عنوان مثال موضوعی که برای اینجانب به عنوان پژوهشگر جوان و کم تجربه، جدید و مفید محسوب می شود ممکن است برای استادان باسابقه بنده تکراری و بی فایده باشد، همچنین آنچه که برای بنده تکراری و کم فایده محسوب می شود

1- خوانندگان محترم می توانند برای بررسی بیشتر این مشکل به عناوین و مباحث فرعی مقالات زیر نیز مراجعه کنند:

- بازتاب قرآن کریم در ضرب المثلهای فارسی

- الفكر الفارسی والثقافة الإسلامیة علی ضوء حركة الترجمة

- سبک شناسی هجوئیات متنی

- معاییر المدح: دراسة ونقد فی ضوء الأدب الإسلامی الملتزم

- تطوّر علم الأصوات فی ضوء الترجمات القرآنیة

- سیر تحول اغراق و نمونه هایی از شعر متنی

- شعر عبد الوهاب البیاتی و ناظم حکمت در آینه ادبیات تطبیقی

- گفتمان عرفان در آثار جبران خلیل جبران

- الالتزام الدینی فی شعر الشریف الرضی

- بررسی مدایح شیعی در دوره عباسی

- ترجمه و سیر آن در ایران بعد از اسلام و بررسی نمونه هایی از ترجمه از عربی به فارسی و بالعکس

- بررسی مقامات ابوالقاسم حریری

ممکن است برای دانشجویان کارشناسی ارشد جدید و مفید باشد. از این رو به ناچار باید اعتراف کنیم که تعیین دقیق حدود و چهارچوب موضوعات جدید و مفید سهل و آسان نیست. با این حال نگاهی به عناوین و موضوعات مقالات، این امکان را برای ما فراهم می کند که بتوانیم دو گروه از مقالات را به عنوان موضوعات تکراری و بی فایده یا کم فایده تعیین کنیم. گروه اول مقالاتی هستند که موضوع آنها بررسی گذرا و سطحی یکی از شخصیتهای علمی و ادبی است، مانند مقالات زیر:

1- توفیق الحکیم : زندگی و آثار

2- فدوی طوقان و شعر او

3- منصور النمری الشاعری الشیعی

4- أطلاله علی حیاہ نظام اللّٰبن النّیشابوری

5- حیات فردی و علمی نجم الأئمّه در آیینہ پژوهش و نقد

6- نگاهی به زندگی فکری و ادبی صالح بن عبد القدّوس

7- احسان عبّاس و شخصیتہ النّقدیّه

8- بررسی مقامات ابوالقاسم حریری

پیدااست که این مقالات در عین این که از وسیع و کلی بودن موضوع خود رنج می برند، به خاطر سطحی نگری به جز مجموعه ای از معلومات و اطلاعات پراکنده و تکراری که از منابع و مراجع جمع آوری شده است، هرگز نمی توانند مطلب جدید دیگری که برآمده از نقد و تحلیل دقیق باشد، به خوانندگان و پژوهشگران ارائه دهند.

لازم به یادآوری است که ما درباره یک کتاب آموزشی و درسی برای دانشجویان که به هدف جمع آوری و انتقال معلومات تألیف شده است، صحبت نمی کنیم، بلکه درباره مقالات علمی - پژوهشی در مجلات معتبر کشور صحبت می کنیم که اولین و شایسته ترین مکان برای

نظریه پردازی و تحلیلهای عمیق و در نهایت ابداع و نوآوری و تولید علم در هر رشته می باشد.^(۱) البته ما هرگز نمی خواهیم بگوییم که در بررسی ابعاد زندگی شخصیت‌های مشهور علمی و ادبی مطلب جدید و مفیدی یافت نمی شود، بلکه مطلب این است که اگر نویسندگان مقالات فوق به نکته یا نقد جدیدی در این شخصیتها دست یافته اند، باید با انتخاب عنوان ابتکاری جدید و مناسب فقط روی آن نکته اکتشافی جدید تمرکز کند، که در آن صورت بدون شک برای جامعه علمی و خوانندگان، مفید خواهد بود.

گروه دوم از مقالاتی که دارای موضوعات جدید و مفید نمی باشند، مقالاتی هستند که به موضوعات تکراری پرداخته‌اند، خواننده رغبتی برای صرف وقت خود و خواندن آنها ندارد. به عنوان نمونه به مقالات زیر اشاره می کنیم:

- 1- قصه مجنون لیلی فی الأدبین العربی و الفارسی
- 2- شعر سیاسی در عصر اموی
- 3- معیار تعهد در ادبیات
- 4- بررسی عوامل و زمینه های رشد و تطور ادب عربی در عصر طلایی
- 5- نقد ادبی در عصر عباسی
- 6- نگاهی به تاریخ نقد عربی قدیم و دگرگونیهای آن
- 7- تشاؤم در شعر أبوالعلائی معری
- 8- جایگاه زن در شعر جاهلی عرب
- 9- المدح فی شعر المتنبی و میزاته
- 10- سیر تحول اغراق و نمونه هایی از شعر متنبی
- 11- الفكر الفارسی و الثقافه الإسلامیه علی ضوء حركه الترجمه
- 12- أنماط من الترجمه بین اللغتين العربیه و الفارسیه

1- اصلانی امیر، مرتضوی سرمد فرشاد، تحلیلی بر روند مجله بیابان، ص 424 داورپناه محمد رضا، جستجوی اطلاعات علمی در منابع

- 13- ترجمه وسیر آن در ایران بعد از اسلام و بررسی نمونه هایی از ترجمه از عربی به فارسی و بالعکس
- 14- الدوائر العروضية الخليلية من جهة وظيفه
- 15- تقدّم علم الصّرف وأطوار تطوّره
- 16- تطوّر المعاجم العربيّة منذ البدايه إلى القرن التّاسع
- ملاحظه می شود که این مقالات ضمن این که مانند مقالات گروه اول دارای موضوعی وسیع هستند، به بررسی موضوعاتی پرداخته اند که هر محقق رشته زبان و ادبیات عربی در کتابخانه های کشور و یا نمایشگاهها، کتابهای زیادی در مورد آن پیدا خواهد کرد، که دقیقاً به همان موضوع پرداخته است.
- در اینجا بدون هیچ گونه جستجوی گسترده در کتابخانه های کشور، فقط به چند نمونه از مقالات تکراری که موضوع مورد بحث آنها سالها قبل در کتابهای مستقلی بررسی شده اشاره می کنیم:
- 1- عنوان مقاله: قصّة مجنون لیلی فی الأدبین العربی و الفارسی (چاپ تابستان 85)
- عنوان کتاب: لیلی و المجنون فی الأدبین العربی و الفارسی
- اثر محمد غنیمی هلال که حدود سی سال قبل (1980) توسط انتشارات دار العوده بیروت در 280 صفحه چاپ شده است.
- 2- عنوان مقاله: شعر سیاسی در عصر اموی (چاپ زمستان 83)
- عنوان کتاب: أدب السياسة فی العصر الأموی
- اثر أحمد محمد الحوفی که بیش از چهل سال قبل (1965) توسط انتشارات دار القلم بیروت در 606 صفحه چاپ شده است
- 3- عنوان مقاله: معیار تعهد در ادبیات (چاپ زمستان 84)
- عنوان کتاب: الالتزام فی الشعر العربی
- اثر أحمد أبو حاقه که قریب به سی سال قبل (1979) توسط دار العلم للملایین بیروت در 756 صفحه چاپ شده است.

4- عنوان دو مقاله: - نگاهی به تاریخ نقد عربی قدیم و دگرگونیهای آن (چاپ زمستان 83)

- نقد ادبی در عصر عباسی (چاپ زمستان 83)

عنوان کتابها با همین عناوین: - أسس النقد الأدبی عند العرب

اثر احمد احمد بدوی که نزدیک به سی سال قبل (1979) توسط دار النهضة مصر در 694

صفحه چاپ شده است.

- قضايا النقد الأدبی بین القديم والحديث

اثر محمد زکی العشماوی که بیش از بیست سال قبل (1984) توسط دار النهضة بیروت در

406 صفحه چاپ شده است.

- النقد الأدبی الحديث أصوله وأتجاهاته

اثر احمد کمال زکی که بیش از 25 سال قبل (1981) توسط دار النهضة بیروت در 296

صفحه چاپ شده است.

حال سرال این است که آیا نویسندگان وداوران و سردبیران محترم مجلات از این کتابهای مشابه اطلاع داشته اند یا خیر؟ که به نظر می رسد اکثر آنها از کتابهای مذکور مطلع بوده‌اند، چون بعضی از نویسندگان این مقالات تکراری، کتابهای مذکور را در لیست منابع و مراجع خود ذکر کرده اند. به عنوان نمونه نویسنده مقاله «شعر سیاسی در عصر اموی» کتاب «ادب السیاسه فی العصر الاموی» اثر احمد محمد الحوفی را به عنوان یکی از منابع خود ذکر کرده است. همچنین در مقاله «گفتمان عرفان در آثار جبران خلیل جبران» کتاب «عرفان در اندیشه های جبران خلیل جبران» تالیف سوسن فروتن شیرازی به عنوان یکی از منابع ذکر شده است.¹

بنابراین بسیار ضروری و شایسته بود که پژوهشگران پس از مطالعه دقیق این منابع و آثار مشابه، تعلیقات و ملاحظات و نکته نظرات جدید و مفید خود را در قالب یک مقاله با عنوان

1- خوانندگان محترم جهت اطلاع بیشتر از این موارد به فهرست منابع مقالات زیر مراجعه کنند:

- بازتاب قرآن در ضرب المثل‌های فارسی

- ریشه یابی مشکلات آموزش زبان عربی در دانشگاه های ایران

- احسان عباس و شخصیته النقدیه المتمیزه

جدید و ابتکاری در اختیار دیگر پژوهشگران کشور قرار دهند. در آن صورت است که نتایج طبیعی چنین تحقیقاتی، نوآوری و تولید علم بوده و برای خوانندگان داخل و خارج کشور بسیار مفید خواهد بود.

ج) مقالات دارای عناوین طولانی

همانطور که در ابتدای این مقاله از زبان بعضی از نویسندگان و صاحب‌نظران روش‌شناسی تحقیقات علمی یاد آوری نمودیم، یکی از ویژگی‌های مقالات علمی، داشتن عنوان مختصر و جذاب است. و همان‌طور که جدید و ابتکاری بودن عنوان و همچنین مفید بودن موضوع تحقیق باعث جذابیت آن می‌شود، کوتاه و مختصر بودن عنوان تحقیق نیز تا آنجا که خللی در بیان مقصود ایجاد نکند، بر جذابیت عنوان می‌افزاید.

با کمی دقت در عناوین بسیاری از مقالات که تا کنون در این تحقیق آمده است در می‌یابیم که غالب مقالات به این امر مهم توجه داشته و دارای عنوان مختصر و در عین حال رسا و گویا هستند، با این حال تعداد معدودی مقالات دیده می‌شود که دارای عناوین نسبتاً طولانی هستند، به طوری که با حذف بعضی از کلمات زائد موجود در عنوان آنها، هیچ خللی به مفهوم آنها وارد نمی‌شود. به عنوان مثال پاره‌ای از مقالات را که عناوینی طولانی‌تر از حد لازم دارند در زیر آورده برای هر کدام عنوان مختصرتری را پیشنهاد می‌کنیم.

1- عنوان مقاله: نقد و بررسی اندیشه خرد گرایی و آزاد اندیشی در شعر متنبی شاعر

عرب و ناصر خسرو قبادیانی

عنوان پیشنهادی: مقایسه خرد گرایی و آزاد اندیشی در شعر متنبی و ناصر خسرو همان‌طور که ملاحظه شد، می‌توان در عنوان این مقاله کلماتی چون "اندیشه" و "شاعر عرب" و "قبادیانی" حتی دو کلمه "نقد و بررسی" را نیز حذف نمود، چون طرح کردن یک موضوع در قالب یک مقاله علمی خود به خود به معنی نقد و بررسی آن نیز هست. از این رو به نظر می‌رسد که اضافه کردن دو کلمه "نقد و بررسی" و یا کلمات مشابه آن از قبیل "تجزیه

و تحلیل " و نظایر آن چندان ضروری نیست.^(۱) هرچند به خاطر تطبیقی بودن موضوع، بهتر بود نویسنده محترم به جای دو کلمه "نقد و بررسی" از واژه "مقایسه" استفاده می کرد.

2- عنوان مقاله: نقد و بررسی بدیعیۀ علامه حائری مازندرانی و مقایسه آن با معروف ترین

بدیعیہ ها

عنوان پیشنهادی: مقایسه بدیعیۀ علامه حائری مازندرانی با معروف ترین بدیعیہ ها
ملاحظه می شود در اینجا هم می توان با حذف عبارت "نقد و بررسی" و جایگزینی واژه "مقایسه" به زیبایی و جذابیت عنوان افزود. البته لازم به یادآوری است، در عنوان مقاله، بدیعیۀ خاصی برای مقایسه ذکر نشده است، از این رو می توان به همان قسمت اول عنوان یعنی: "بررسی بدیعیۀ علامه حائری مازندرانی" اکتفا نمود، چون در ماهیت نقد و بررسی، عمل مقایسه با آثار مشابه نیز نهفته است. با این حال مؤلف می تواند در مقدمه مقاله بیان کند که منظور وی نقد و بررسی بدیعیۀ مذکور و مقایسه آن با معروف ترین بدیعیہ ها نیز هست.

3- عنوان مقاله: بررسی عوامل وزمینه های رشد و تطوّر ادب عربی در عصر طلایی

عنوان پیشنهادی: عوامل رشد ادب عربی در عصر طلایی

در عنوان مقاله فوق، تکرار واژه های مترادف از قبیل دو واژه "عوامل وزمینه ها" و دو واژه "رشد و تطوّر" به اضافه کلمه "بررسی" در ابتدای عنوان، زائد است. لذا با حذف یکی از کلمات زائد هیچ خللی به مفهوم مورد نظر نویسنده وارد نمی شود.

4- عنوان مقاله: ترجمه و سیر آن در ایران بعد از اسلام و بررسی نمونه هایی از ترجمه از

عربی به فارسی و بالعکس

در مباحث گذشته اشاره شد که این مقاله، جزء مقالاتی است که موضوعی بسیار گسترده دارند. و اینک اضافه می کنیم که گستردگی موضوع این مقاله به حدی است که می توان آن را به دو موضوع جداگانه به شکل زیر پیشنهاد کنیم:

عنوان پیشنهادی اول: ترجمه و سیر آن در ایران بعد از اسلام

1- به نظر می رسد این از جمله نقضهای شایعی است که در عناوین بسیاری از تحقیقات امروزی دنیا وجود دارد، از این رو با کمی اغماض می توان آن را به عنوان نقضهای شایع پذیرفت.

عنوان پیشنهادی دوم: بررسی نمونه هایی از ترجمه از عربی به فارسی و بالعکس
ملاحظه می کنید که عنوان مقاله فوق در واقع از دو عنوان مستقل تشکیل شده که با تقسیم
موضوع به دو عنوان مستقل جدید هم موضوع محدودتر و هم عنوان مختصرتر می شود.

5- عنوان مقاله: بررسی ساختار جمله عربی با تکیه بر دو روش توصیفی و گشتاری

عنوان پیشنهادی: بررسی ساختار توصیفی و گشتاری جمله عربی
ملاحظه می شود که با تغییر محل دو کلمه "توصیفی و گشتاری" دیگر نیازی به افزودن
عبارت زائد "با تکیه بر دو روش" در عنوان مقاله احساس نمی شود.

7- عنوان مقاله: سَفْنَجَقَانِيَّةُ واژه ای فارسی درلسان العرب و بررسی ویژگیهای زبانشناختی،

ادبی و تاریخی آن

عنوان پیشنهادی: سَفْنَجَقَانِيَّةُ واژه ای فارسی درلسان العرب
با وجود اینکه عبارت "بررسی ویژگیهای زبانشناختی، ادبی و تاریخی آن" مفهومی را به
عنوان مقاله اضافه می کند، با این حال می توان با بیان این مفهوم و شرح آن در مقدمه مقاله،
و برای پرهیز از طولانی شدن عنوان مقاله، از اضافه کردن آن در عنوان مقاله خودداری کرد.

6- عنوان مقاله: اختلاف ترجمه های قرآن براساس دستور زبان عربی و ساختار آن

عنوان پیشنهادی: اختلاف ترجمه های قرآن براساس دستور زبان عربی
به نظر می رسد که عبارت "ساختار آن" در عنوان مقاله اضافی است و مفهوم مورد نظر در
عبارت قبل یعنی "دستور زبان عربی" آشکارا وجود دارد. لذا با حذف عبارت اخیر، هیچ خللی
به عنوان مقاله وارد نمی شود.

نتیجه ای که از این قسمت پژوهش گرفته می شود این است که در اکثر موارد طولانی
بودن عناوین مقالات به دلیل وجود کلمات و عبارات اضافی است که با حذف آن هیچ خللی به
مفهوم مورد نظر وارد نمی شود، و در بعضی موارد مشاهده شد که در عنوان طولانی واژه یا
مفهوم زائدی وجود ندارد اما چندان ضروری و مهم نیستند که در عنوان ذکر شود، لذا می توان
با حذف آن از عنوان و اشاره کردن به آن در مقدمه مقاله یا تحقیق از انتخاب عنوان طولانی
اجتناب کرد.

د- مقالات دارای عنوان مبهم

غالب مقالات دارای عنوانی واضح و قابل فهم هستند و از این جهت نقصی در مقالات دیده نمی شود، با این حال تعداد معدودی از مقالات هستند که عنوانی مبهم دارند، به طوری که خواننده نمی تواند از عنوان مقاله، مقصود نویسنده و محتوای آن را دریابد. نگاهی به عناوین مقالات زیر شاهدهی بر این ادعاست.

1- ظواهر عروضیه لطیفه

2- روش گفتمان کاوی شعر

4- اقیسه عقلیه من الدرس النحوی الاصولی

5- پیرنگ در مقامات حریری وحمیدی

7- ... در زبان فارسی رساتر از زبان عربی!

8- تحلیل اعتراض نحوی در ترجمه شعر عربی

به نظر می رسد که خواننده نمی تواند به سادگی برداشت روشن و واضحی از برخی عبارتها و اصطلاحات مبهم که در عناوین مقالات فوق به کار رفته است، داشته باشد. عبارتهایی از قبیل: "ظواهر عروضیه لطیفه"، "روش گفتمان کاوی"، "اقیسه عقلیه من الدرس النحوی الاصولی"، "تحلیل اعتراض نحوی"، "... در زبان فارسی رساتر از زبان عربی!"، "پی رنگ در مقامات".

البته باید دانست که منظور از ابهام در عناوین عبارتهای مذکور غلط و نادرست بودن کاربرد و استعمال آنها در عنوان نیست، بلکه منظور این است که کلمات و عبارتهای فوق به دلیل وجود عبارتهای ناتمام و نامشخص مانند "ظواهر عروضیه لطیفه"، و یا علامت نامفهوم "... [سه نقطه] در ابتدای عنوان و یا به دلیل وجود الفاظ و واژه های کم استعمال و غیر مشهور مانند "گفتمان کاوی" و "پی رنگ" برای خواننده به سادگی قابل فهم نیست. از این رو به نظر می رسد بهتر است نویسنده از کاربرد این گونه واژه های ناآشنا حداقل در عنوان مقالات، خودداری کنند.

هـ- مقالات واجد شرایط از نظر انتخاب موضوع و تنظیم عنوان

اما مقالاتی که به نظر می‌رسد در بین نمونه‌های بررسی شده تا حدودی ویژگیهای لازم را از نظر موضوع و اهمیت و ساختار عنوان دارا هستند و به معیارهای مذکور در منابع و مراجع روش تحقیق پایبندند، یعنی تا حدود زیادی جدید، مفید، محدود و دارای عنوانی واضح و جذاب و مختصر هستند، عبارتند از:

- 1- الجرّ علی الجوار بین الرّفص والقبول
- 2- الصّور الخیالیة فی الألقاب الشّبیهة بالکئیة
- 3- رمزیه السیاب واستدعاء الشّخصیات القرآنیة
- 4- الموسیقی فی الشّعر الاجتماعی عند حافظ ابراهیم
- 5- ابراهیم طوقان، پایه گذار شعر مقاومت فلسطین
- 6- با فدوی طوقان در سروده ای آرمان گرا
- 7- خاستگاه و معانی واژه أعجم
- 8- نگرش اجتماعی ابن خلدون به ادب عربی در "مقدمه"
- 9- سعدی الشیرازی والحبّ فی واحده من غزلیاته الشریفه
- 10- تأثیر پذیری منوچهری دامغانی از معلقه امروء القیس

ملاحظه می‌شود که نویسندگان مقالات فوق، اکثر شرایط و ویژگیهای یک موضوع و شاخصه‌های تنظیم عنوان مورد قبول را دارا است و تا حدودی معیارهای لازم را رعایت کرده‌اند. یعنی اکثراً دارای موضوع محدود و جزئی و تا حدودی جدید و مفید هستند و همچنین در تنظیم عنوان، معیار وضوح و اختصار و جذابیت را تا حد زیادی رعایت کرده‌اند.

نتیجه

در پایان، آنچه که به عنوان نتایج این پژوهش می‌توان بیان کرد، این است که ضوابط و معیارهای لازم در انتخاب موضوع و تنظیم عنوان تحقیق که خود شاخه‌ای از منهجیه البحث یا روش تحقیق می‌باشد، نیاز به تجربه و دقت و مهارت فراوانی دارد. لذا به نظر می‌رسد صرف

نظر از وجود تعدادی مقالات علمی - پژوهشی قابل قبول در این زمینه، همان طور که به تفصیل بیان شد، ضوابط و معیارهای لازم در انتخاب موضوع و تنظیم عنوان تحقیق در بسیاری از مقالات علمی پژوهشی منتشر شده در مجلات معتبر کشور، رعایت نشده است. بنابراین باید گفت که بسیاری از مقالات رشته زبان و ادبیات عربی که در مجلات علمی - پژوهشی چاپ شده اند، دارای کاستیها و نواقص فراوانی از قبیل وسیع بودن و تکراری بودن موضوع تحقیق و همچنین طولانی بودن و مبهم بودن عنوان تحقیق هستند، که خود ناشی از عدم اهتمام و یا حتی عدم آگاهی از اصول و مبانی روش تحقیق به ویژه در زمینه انتخاب موضوع و تنظیم عنوان مقالات می باشد. از سوی دیگر در بین تمامی مقالات بررسی شده در این زمینه، فقط تعداد اندکی از مقالات دارای استانداردهای لازم در این زمینه بودند، که به عنوان حسن ختام جهت ارائه الگویی مناسب برای پژوهشگران بیان گردیدند.

کتابنامه

الف) منابع روش تحقیق

- 1- أبو سلیمان عبد الوهّاب إبراهیم. (1387). روش تحقیق علمی به زبان عربی و منابع پژوهشهای عربی و تاریخی. ترجمه محمد باقر حسینی و ملیحه طوسی. چاپ اول. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
- 2- اژه ای جواد و همکاران. (1382). چگونه بنویسیم: روش نگارش مقالات پژوهشی و شیوه نگارش فارسی. چاپ اول. تهران: نشر سمپاد.
- 3- اصلانی، امیر. مرتضوی سرمد، فرشاد. (1384). تحلیلی بر روند مجله بیابان، مجله بیابان، ج 10، شماره 2.
- 4- خاکی غلامرضا. (1386). روش تحقیق: با رویکردی به پایان نامه نویسی. چاپ سوم. تهران: انتشارات بازتاب.
- 5- خورشیدی عباس. غندالی، شهاب. و موفق، فرشید. (1578). روشهای پژوهش در علوم رفتاری (از نظریه تا عمل). چاپ اول. تهران: انتشارات نوین پژوهش.
- 6- داور پناه، محمد رضا. جستجوی اطلاعات علمی پژوهشی در منابع چاپی و الکترونی. تهران:

دبیزش.

- 7- دلاور، علی. (1385). *روشهای تحقیق در روان شناسی و علوم تربیتی*. چاپ اول. تهران: انتشارات پیام نور.
- 8- سنو، أهیف. (200). *محاضرات فی منهجیة البحث*. بیروت: جامعة القدیس یوسف، معهد الآداب الشرقیة.
- 9- شلبی، أحمد. (1974). *کیف تکتب بحثاً أو رساة*. القاهرة: مكتبة النهضة المصریة، الطبعة الثامنة.
- 10- صابری، علی. (1384). *المنهج الصحیح فی كتابة البحث الأدبی*. چاپ اول. انتشارات شرح.
- 11- ضیف، شوقی. (1972). *البحث الأدبی، طبیعته، مناهجه، أصوله، مصادرہ*. الطبعة السابعة. القاهرة: دار المعارف.
- 12- مشکین فام، بتول. (1386). *البحث الأدبی؛ مناهجه ومصادرہ*. چاپ دوم. تهران: انتشارات سمت.
- 13- میرزایی، فرامرز. پروینی، خلیل. سلیمی، علی. (1387). *تحلیل گزارش گونه‌ی مقالات چاپ شده مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی*. مجله انجمن زبان و ادبیات عربی، شماره 10، پاییز وزمستان، ص 165 تا 181.
- 14- نادری، عزت الله. سیف نراقی، مریم. (1372). *روشهای تحقیق در علوم انسانی*. چاپ پنجم. انتشارات بدر.

15- Hubbell; George Shelton, *Writing Term Papers and Reports*. New York: Barnes and Noblel, 4th edition.

16- Kesse Lman, Turkel. Person, Judi and Franklynn. *Research Shortcuts*, Chicago : contemporary books, inc. 1982.

مجلات علمی پژوهشی

- 17- مجله علمی - پژوهشی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره 4. پاییز وزمستان 1384.
- 18- مجله علمی - پژوهشی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی. شماره 5. بهار وتابستان 1385.
- 19- مجله علمی - پژوهشی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی. شماره 6. پاییز وزمستان 1385.
- 20- مجله علمی - پژوهشی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی. شماره 7. بهار وتابستان 1386.

- 21- مجله علمی - پژوهشی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی. شماره 8. زمستان 1386.
- 22- مجله علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. شماره 156. بهار 1386.
- 23- مجله علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. شماره 158. پاییز 1386.
- 24- مجله علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. شماره 159. زمستان 1386.
- 25- مجله علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. شماره 160. بهار 1387.
- 26- مجله علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات دانشگاه تهران. شماره 178. بهار 1385.
- 27- مجله علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات دانشگاه تهران. شماره 179. پاییز 1385.
- 28- مجله علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات دانشگاه تهران. شماره 181. بهار 1386.
- 29- مجله علمی - پژوهشی دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه اهواز. شماره 4. پاییز و زمستان 1383.
- 30- مجله علمی - پژوهشی دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه اهواز. شماره 6. پاییز و زمستان 1385.
- 32- مجله علمی - پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان. جلد چهاردهم شماره 2. 1383.
- 32- مجله علمی - پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء. ویژه نامه زبان و ادبیات عرب، شماره 52. زمستان 1383.
- 33- مجله علمی - پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی. ویژه نامه زبان و ادبیات عرب. شماره 47 و 48. پاییز و زمستان 1384.